

نقش زن در جلوگیری از انحراف همسر و فرزندان از دیدگاه آیات و روایات

زینب زنگی آبادی^۱

چکیده

زن به عنوان محور عاطفی و تربیتی خانواده، نقش برجسته‌ای در شکل‌دهی به باورها، رفتارها و جهت‌گیری‌های دینی اعضای خانواده ایفا می‌کند. از منظر قرآن کریم و روایات معصومان (علیه السلام)، زن می‌تواند با ایفای نقش فعال در بُعد رفتاری، گفتاری و تربیتی، زمینه‌های انحراف عقیدتی و اخلاقی در محیط خانواده را کاهش داده و فضای هدایت و سلامت معنوی را تقویت کند. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر آیات الهی و احادیث معتبر، به بررسی نقش زن در جلوگیری از انحراف همسر و فرزندان می‌پردازد. تحلیل آیات و روایات نشان می‌دهد که زنان با عملکرد آگاهانه و رفتار الهی خود می‌توانند در پیشگیری از انحراف خانواده، به‌ویژه در بُعد اخلاقی، عقیدتی و تربیتی، نقشی تعیین‌کننده داشته باشند. این پژوهش بر آن است تا جایگاه و نقش محوری زن را در صیانت از سلامت معنوی خانواده از منظر منابع دینی تبیین نماید.

کلیدواژه‌ها:

زن، خانواده، انحراف اخلاقی، تربیت دینی، قرآن، روایات، سلامت معنوی

^۱ طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا شهداد

مقدمه

خانواده در نظام اسلامی، نخستین و مهم‌ترین نهاد تربیتی و اخلاقی است که سلامت آن، بنیان جامعه را تضمین می‌کند. در این ساختار، زن به‌عنوان همسر و مادر، نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری باورها، جهت‌گیری‌ها و سبک زندگی اعضای خانواده دارد. اهمیت نقش زن در تربیت دینی خانواده، به‌ویژه در حفظ همسر و فرزندان از لغزش‌های اخلاقی، اعتقادی و رفتاری، در منابع اسلامی به‌صورت گسترده مورد توجه قرار گرفته است. با نگاهی به آیات قرآن و روایات معصومان (علیه السلام) روشن می‌شود که زن می‌تواند در مقام یک عامل تأثیرگذار، با رفتار، گفتار و تربیت آگاهانه، مسیر زندگی اعضای خانواده را به سمت رشد، ایمان و تقوا هدایت کند. از سوی دیگر، غفلت از این جایگاه و نقش، می‌تواند زمینه‌ساز آسیب‌ها و انحرافات شود که دامنه آن از فرد فراتر رفته و به اجتماع نیز سرایت می‌کند. علیرغم آن که درباره جایگاه زن در اسلام تحقیقات متعددی صورت گرفته، اما بررسی نقش بازدارنده زن در انحراف همسر و فرزندان از منظر آیات و روایات، نیازمند پژوهشی دقیق، هدفمند و مسئله‌محور است. از همین‌رو، مسئله اصلی این پژوهش آن است که: زن در پرتو آموزه‌های دینی، چگونه می‌تواند مانع انحراف عقیدتی، اخلاقی و رفتاری خانواده شود؟ هدف اصلی این مقاله، تبیین ابعاد این نقش تربیتی و بازدارنده در چارچوب آیات قرآن و احادیث معتبر اسلامی است. روش پژوهش در این مقاله، توصیفی — تحلیلی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و محتوایی است. یافته‌های این تحقیق می‌تواند به درک بهتر وظایف زن در خانواده دینی و ارائه راهکارهایی برای ارتقاء سلامت معنوی آن کمک نماید. پیشینه تحقیق نیز حاکی از آن است که هرچند پژوهش‌هایی درباره نقش زن در خانواده انجام شده، اما نگاه خاص به نقش بازدارندگی زن در برابر انحراف کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از جمله، کتاب «زن در آینه جلال و جمال» اثر آیت‌الله جوادی آملی، مباحث ارزنده‌ای درباره کرامت زن و نقش‌های متنوع او در جامعه دارد، اما بحث بازدارندگی را به‌طور مستقیم مطرح نکرده است. مقاله «زن، عامل هدایت یا انحراف خانواده از دیدگاه قرآن» نوشته زهرا عباسی نیز به‌صورت کلی به نقش هدایت‌گر زن پرداخته است. همچنین، مقاله «نقش تربیتی زن در پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی خانواده» از دکتر مریم احمدی (۱۴۰۰)، به نقش تربیتی زن اشاره دارد اما از منظر خاص پیشگیری از انحراف همسر و فرزندان به آن نپرداخته است. بر این اساس، مقاله حاضر می‌کوشد خلأ موجود را با تمرکز ویژه بر نقش زن در جلوگیری از انحراف خانواده از دیدگاه آیات و روایات پر کند.

1- تعاریف و مفاهیم

برای تحلیل درست موضوع پژوهش، ابتدا باید مفاهیم کلیدی و اصطلاحات اصلی مقاله مورد بررسی قرار گیرد:

1-1- زن در لغت و اصطلاح

در لغت واژه‌ی «امراًء» در لغت عرب به معنای زن (مونث انسان) آمده است. اصل آن از ریشه «م-ر-أ» گرفته شده که به معنای ظهور، بروز و تحقق است. ابن‌منظور می‌نویسد: «امراًء: ضد الرجل؛ و لا يقال: امرأ إلا للرجل و لا امرأة إلا للأنثی»¹ در اصطلاح دینی در آموزه‌های اسلامی، زن انسانی است مساوی با مرد در اصل خلقت، کرامت، تکلیف و مسئولیت، که دارای نقش ویژه‌ای در ساختار خانواده و تربیت نسل است. قرآن کریم تصریح می‌کند: «وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا»² در روایات نیز آمده است: «النساء شقائق الرجال»³

1-2- نقش در لغت و اصطلاح

در لغت «نقش» در عربی به معنای وظیفه، تأثیر یا سهم در یک فرایند است. واژه‌ی عربی «دور» یا «وظیفه» به‌عنوان معادل نقش آمده است⁴ در اصطلاح: در علوم اجتماعی و روان‌شناسی، نقش به مجموعه‌ای از انتظارات اجتماعی نسبت به فرد در جایگاه خاصی مانند همسر، مادر، معلم و... گفته می‌شود⁵

1-3- انحراف در لغت و اصطلاح

¹ ابن‌منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۲۴۴

² نساء: ۱

³ شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۴۱

⁴ فیومی، المصباح المنیر، ص ۳۵۷

⁵ گیدنز، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، ص ۱۱۲

در لغت «انحراف» از ریشه «ح-ر-ف» به معنای کج شدن از مسیر مستقیم و انحراف از حق است. راغب اصفهانی می‌نویسد: «الانحراف: ميل الإنسان عن الطريق القويم إلى الباطل»¹ در اصطلاح دینی و اجتماعی: هرگونه خروج از مسیر فطرت، عقل، دین و اخلاق در رفتار فردی یا خانوادگی را انحراف گویند. این می‌تواند در قالب انحراف فکری، عقیدتی، اخلاقی، رفتاری یا دینی در خانواده ظهور² یابد.

4-1- خانواده در لغت و اصطلاح:

در لغت: «أسرة» در لغت عرب به معنای جمعی از مردم است که با یکدیگر نسبت خونی یا نسبی دارند و در کنار هم زندگی می‌کنند³ در اصطلاح اسلامی: خانواده در اسلام، بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی و اخلاقی است که از پیوند زن و مرد تشکیل می‌شود و محل تربیت، مودت و انتقال دین و فرهنگ به نسل آینده است. قرآن می‌فرماید: «هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ»⁴ نشانه‌ای از رابطه‌ی نزدیک، پوشانندگی و حفاظتی اعضای خانواده.

2- جایگاه زن در ساختار خانواده از دیدگاه قرآن و روایات

اسلام زن را به عنوان رکن اساسی خانواده معرفی کرده و نقش او را در ایجاد آرامش، انسجام و تربیت نسل بسیار حیاتی می‌داند. خداوند می‌فرماید: «هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ»⁵ این آیه بیانگر رابطه تنگاتنگ و حمایتی میان زن و مرد است؛ همانند لباس که بدن را می‌پوشاند، زن آرامش‌بخش و مایه حفظ و صیانت مرد است و بالعکس. این رابطه پوشانندگی نماد محبت، حمایت و جلوگیری از آسیب‌هاست⁶ زن مایه آرامش (وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا

¹ راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ القرآن، ص ۲۴۲

² الروم: ۲۱

³ مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۲۲۵

⁴ فراهیدی، العین، ج ۲، ص ۲۷۳

⁵ بقره: ۱۸۷

⁶ بقره ۱۸۷

⁶ طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۴۴

إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً^۱ این آیه نشان می‌دهد زن با ایجاد محبت و رحمت در زندگی مشترک، بستر آرامش روانی را برای مرد و خانواده فراهم می‌آورد.^۲ امام جعفر صادق علیه‌السلام فرموده‌اند: «الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ رَجُلٍ غَيْرِ صَالِحٍ»^۳ این حدیث تأکید دارد که وجود یک زن صالح می‌تواند بهتر از هزار مرد غیر صالح در جامعه و خانواده اثرگذار باشد و نقشی محوری در تربیت و هدایت اعضای خانواده دارد. امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام فرموده‌اند: «وَإِنَّمَا قَلْبُ الْوَحْدَانِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ، مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبْلَتْهُ»^۴ این سخن به اهمیت نقش مادر در شکل‌گیری شخصیت و ایمان فرزند اشاره دارد و بیان می‌کند که قلب کودک مانند زمین بکر است که هر بذری در آن کاشته شود می‌پذیرد.

3- نقش زن در جلوگیری از انحراف همسر از دیدگاه آیات و روایات

در این بخش به نقش زن در جلوگیری از انحرافات همسر می‌پردازیم این نقش‌ها عبارت است از:

1-3- تأثیر رفتار و گفتار زن در پیشگیری از انحراف همسر

یکی از مهم‌ترین آموزه‌های قرآن کریم در روابط خانوادگی، توصیه به حفظ احترام، محبت و مدارا در برخورد با همسر است. خداوند در سوره فصلت می‌فرماید: (ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ)^۵ این دستور به مردان برای پاسخ دادن به بدی‌ها با خوبی، در واقع دستور به همسران زن نیز قابل تعمیم است، چرا که زن نقش کلیدی در اصلاح و تعدیل رفتار همسر دارد. رفتار نیکو و ملایم زن، بهترین ابزار برای دفع مشکلات و جلوگیری از انحرافات رفتاری همسر است. ناصر مکارم شیرازی در شرح این آیه می‌نویسد که پاسخ نیکو، ریشه بسیاری از مشکلات خانوادگی را خشک می‌کند و به ایجاد فضای صمیمانه و سالم کمک می‌نماید^۱

^۳ صدوق. وسائل الشیعة، ج ۲۰، ص ۳۷

^۴ نهج البلاغة، نامه ۳۱

^۵ فصلت: ۳۴

^۱ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۳۵۴

5-4- پیشگیری از انحرافات از طریق آموزش دینی و اخلاقی

یکی از مهم‌ترین راهکارهای جلوگیری از انحرافات اخلاقی، عقیدتی و رفتاری در خانواده، نهادینه‌سازی ارزش‌های دینی و تربیت ایمانی در بستر خانه است. در این مسیر، زن نقش محوری ایفا می‌کند؛ زیرا زن در جایگاه همسر و به‌ویژه مادر، نخستین آموزگار فرزندان است و تأثیر مستقیم بر باورها و جهت‌گیری‌های ارزشی آنان دارد. انتقال آموزه‌های الهی، آداب عبادی، اخلاقی و سبک زندگی اسلامی غالباً از دامن مادر آغاز می‌شود. از این‌رو، رسالت زن در آموزش دینی نه تنها نقشی مکمل ندارد، بلکه از ارکان اصلی سلامت فکری و معنوی نسل آینده به‌شمار می‌رود. قرآن کریم در آیه‌ای کلان‌نگر و راهبردی چنین بیان می‌دارد: «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ»⁴. این وعده الهی به مؤمنانی داده شده است که نه تنها خود اهل ایمان و عمل صالح‌اند، بلکه زمینه‌ساز تربیت و تداوم چنین ایمانی در نسل آینده نیز می‌شوند.

از منظر تفسیری، این آیه می‌تواند ناظر به وظیفه مادری باشد که با تربیت فرزند صالح، زمین را از نسل‌های صالح و موحد پر می‌سازد. سید رضی، در مقدمه نهج‌البلاغه به اهمیت جایگاه مادران در تربیت نسل آینده اشاره کرده و تصریح می‌کند که جامعه‌سازی اسلامی بدون زنان آگاه و دیندار میسر نیست¹ همچنین امام علی (علیه السلام) خطاب به فرزندش امام حسن (علیه السلام) در آغاز وصیت تربیتی خود در نهج‌البلاغه می‌فرماید: «وَجَدْتُكَ بَعْضِي بَلْ وَجَدْتُكَ كُلِّي حَتَّى كَأَنَّ شَيْئاً لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَنِي، وَ كَأَنَّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي...»² این تعبیر نشان‌دهنده عمق رابطه عاطفی و تربیتی میان والدین و فرزندان است؛ پیوندی که در بستر خانه شکل می‌گیرد و بیشترین بار عاطفی، تربیتی و ایمانی آن را مادر به دوش می‌کشد. از منظر روایی نیز، آموزش‌های اخلاقی مادر به‌عنوان پیشگیری از انحراف مطرح شده است. امام صادق (علیه السلام) در پاسخ به نقش تربیتی مادران فرمودند: «جُعِلَتِ الْمَرْأَةُ أُمِيناً عَلَى الْوَلَدِ، تُرَبِّيهُ عَلَى دِينِهِ وَ أَخْلَاقِهِ»³ این روایت روشن

⁴ سوره توبه، آیه ۱۲۴

¹ سید رضی، نهج‌البلاغه، مقدمه، ص ۲۵

² نهج‌البلاغه، نامه ۳۱

³ کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۹

می‌سازد که زن نه تنها در تغذیه جسم، بلکه در تغذیه روح و جان کودک نقش دارد، به گونه‌ای که اگر این نقش به درستی ایفا شود، کودک با سرمایه‌ای غنی از ایمان و اخلاق رشد خواهد کرد و در برابر وسوسه‌های انحرافی جامعه مقاوم خواهد ماند. مطالعات تربیتی نیز بر این نکته تأکید دارند. که آموزش دینی در دوران کودکی، به ویژه توسط مادر، بیشترین اثر ماندگار را دارد و از آسیب‌های هویتی، اخلاقی و روانی فرزند در سنین نوجوانی و جوانی جلوگیری می‌کند⁴ بنابراین، زن آگاه با استفاده از معارف قرآنی و روایی، می‌تواند فرزندی پرورش دهد که ضمن پرهیز از انحراف، خود در آینده از عوامل هدایت دیگران باشند و نقش اصلاح‌گری اجتماعی را ایفا کنند.

نتیجه گیری

با عنایت به مباحث مطرح شده، این مقاله به روشنی تبیین کرد که زن، به عنوان محور اصلی خانواده و از دیدگاه آیات و روایات اسلامی، نقشی بی‌بدیل در پیشگیری از انحراف همسر و فرزندان ایفا می‌کند. زن با آگاهی و عمل به مسئولیت‌های تربیتی خود، به مثابه الگویی از پاکی و هدایت، می‌تواند فضای خانواده را به سمت سلامت معنوی و اخلاقی سوق دهد. تأکید قرآن کریم و سنت معصومین (علیهم السلام) بر جایگاه تربیتی و هدایت‌گرانه زن، اهمیت این نقش را دوچندان می‌سازد. در نهایت، با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، مشخص شد که حضور فعال و آگاهانه زن در صحنه تربیت خانواده، تضمین‌کننده سلامت و معنویت نسل‌هاست و می‌تواند سد محکمی در برابر آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی و اخلاقی باشد. این پژوهش، بار دیگر بر جایگاه ویژه زن در منظومه خانواده و تأثیر عمیق او در سعادت و معنویت جامعه تأکید می‌کند.

⁴ میرزایی، زن و تربیت دینی کودک، ص ۱۱۵

فهرست منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه 8. دشتی، محمد، شرح نهج البلاغه، ج ۲، قم: مرکز نشر آثار اسلامی، ص ۵۸.

1. احمد بن حنبل، مسند احمد بن حنبل، ج ۱، بیروت: دارصادر، ص ۴۶۴.
2. احمدی، احمد، «تحلیل روان‌شناختی نقش خانواده در تربیت»، فصلنامه روان‌شناسی خانواده، شماره ۴۳، ۱۳۹۸، ص ۱.
3. ابن طاووس، علی بن طاووس، الصحيفة السجادية، بی‌نا.
4. ابن‌منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱۴، بیروت: دار صادر، ص ۲۴۴.
5. برین، سارا، «سلفی‌گری و بنیادگرایی اسلامی»، ترجمه علی موسوی، پژوهش دینی نوین، ش ۳، ۱۳۹۶، ص ۶۲.
6. پیرنیا، حسن، تاریخ ایران باستان، تهران: علمی، ۱۳۸۸، ص ۲۵۴.
7. تاجیک، محمدرضا، خشونت و حقیقت، تهران: کویر، ۱۳۹۴، ص ۱۴۵.
8. رضایی، زهرا، زن و تربیت دینی کودک، تهران: نشر نی، ۱۳۹۸، ص ۱۱۵.
9. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، قم: دارالقلم، بی‌تا.
10. رازی، فخرالدین، التفسیر الکبیر، ج ۳۰، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۵۱.
11. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، بیروت: دارالمعرفة، ص ۳۵۷.
12. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، ج ۲، قم: مکتبه الهلال، ص ۲۷۳.
13. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۳؛ ج ۵، ص ۵۴؛ ج ۶، ص ۴۹، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
14. گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی، ص ۱۱۲.
15. لطیفی، سمانه، «بررسی نقش مادر در تربیت دینی کودک»، مجله خانواده و تربیت، شماره ۲۸، ۱۳۹۹، ص ۷۵.

16. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، ج ۷۱، بیروت: مؤسسة الوفاء، ص ۳۵۵ و ۳۶۲.
17. مفید، محمد بن محمد، الإرشاد، ج ۲، قم: کنگره شیخ مفید، ص ۲۳۱.
18. مهدوی، احمد، تربیت اسلامی خانواده، ج ۱، قم: نشر معارف، ص ۹۸ و ۱۰۲.
19. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲۲، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ص ۳۵۴.
20. مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: صدرا، ص ۲۲۵.
21. نوری، حسین، روان‌شناسی تربیت کودک در اسلام، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص ۱۶۴.
22. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۴۴؛ ج ۱۹، ص ۲۳۱ و ۲۳۴، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
23. طوسی، محمد بن حسن، الامالی، قم: دارالثقافه، ص ۳۳۲.
24. حرّ عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲۰، قم: مؤسسه آل‌البیت، ص ۲۰ و ۳۷.